

NÉVTELENEK IRODALMI TEMETŐJE.

STOCKINGER GYULÁTÓL.

Közmondások nem mindig igazmondások. Közmondásos és sokszor gúny tárgya az emberek hiúsága, különösen az íróké. Hogy e gúnyolódás csak nagyon is részben indokolt, annak talán legjobb bizonyítéka egy munka, melyet írói nemrég fejeztek be és a mely mintegy feltámadása a német irodalom azon íróinak (1501—1850.), kik — semmiesetre sem hiúságból — a névtelenségbe temetkeztek. Czime: Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850. Aus den Quellen bearbeitet von Dr. Michael Holzmann und Dr. Hans Bohatta, Scriptorum der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. Weimar, Gesellschaft der Bibliophilen, 1902., 1903., 1905., 1907. I. köt. A—D, 12.295. sz. 422 l. II. köt. E—K, 12.734. sz. 381 l. III. köt. L—R, 12.822. sz. 400 l. IV. köt. S—Z, 13.892. sz. 446 l. Összesen tehát 51.743. szám 1649 nyolczadrétű kéthasábos oldalon. Ez annyit jelent, hogy a szorgalmas írók 51.743 névtelenül megjelent könyvet láttak el szerzője nevével. Nagy munka még akkor is, ha meggondoljuk, hogy a szerzők által kilátásba helyezett két kiegészítő kötet megjelenése után is talán még akkora a száma azoknak a könyveknek, melyeket a legnagyobb szorgalom és a legszakavatottabb kutatás sem fog az említett értelemben feltámasztani soha! Az egyik kiegészítő kötet az említett 350 évi időszak hézagait fogja pótolni, a másik folytatja a vállalatot a XIX. századig.

Hogy fogalmunk legyen a munka terjedelméről, álljanak itt a következők. A negyedik kötet pl.

43 oldalon	520	«Über»	czimű, illetve	kezdetű	könyvet	sorol	fel
14	«	400	«Sammlung»	«	«	«	«
9	«	220	«Sendschreiben»	«	«	«	«
3	«	55	«Tagebuch»	«	«	«	«
5	«	139	«Taschenbuch»	«	«	«	«

3	oldal	90	«Unterhaltung»	czímü, illetve kezdetü könyvet sorol fel				
7	«	200	«Unterricht»	«	«	«	«	«
5	«	143	«Untersuchung»	«	«	«	«	«
8	«	123	«Verzeichnis»	«	«	«	«	«
13	«	456	«Vom» vagy «Von»	«	«	«	«	«
4	«	98	«Vorschlag(-e)»	«	«	«	«	«
6	«	188	«Zu» vagy «Zur»	«	«	«	«	«
2	«	27	«Zustand»	«	«	«	«	«
2	«	16	«Zweifel»	«	«	«	«	«

Csak a «gerechte und gute Sache» szerepel egy-egy, a «gute Sache» maga három és az «Unschuld» öt példányban. Mindezeknek a névtelenül megjelent könyveknek szerzőit nevezi meg a Deutsches Anonymen-Lexikon hivatkozva egyszersmind a forrásokra, melyekből merített. Sőt a variánsokról sem felelkezik meg.

Ha e különben száraz adatok, nevek és czimek tömkelegébe mélyebben belepillantunk, a bibliografikus földerítéseken kívül az irodalomtörténetileg és művelődéstörténetileg érdekes leleplezéseknek egész halmazát találjuk benne. Lássunk erre nézve is egy-két példát.

«Seufzer aus Österreich und seinen Provinzen. Leipzig, 1834.» Szerzője Sealsfield Charles = Postl Károly. A könyv czime maga egész tragédia. Az 1864 május 26-án Solothurnban elhalt német regényíró Sealsfield, a «Dichter beider Hemisphären», a hogy magát nevezi végrendeletében egy poppitzai paraszt fiának Postl Károly Antalnak bizonyul, a ki mint fiatal kereszties lovag Prágából nyomtalanul eltűnt. Eddig Kertbenyből annyit tudtunk fölöle, hogy eltűnése után egy névtelen angol nagyon Ausztria-ellenes röpiratot adott ki Londonban. Czime: «Austria as it is, London, 1828». Több nyelvre lefordították. A mi könyvünk e röpirat sokáig ismeretlen és az irodalomtörténetirők által már Kertbeny kohlmányának nevezett német kiadását tartalmazza. Még érdekesebb és a hirhedt röpirat keletkezésére sajátságos világot vet a következő tény.

A bécsi cs. és k. Udvari és Állami Levéltár tudós igazgatója, dr. Winter Gusztáv a «Gesellschaft für neuere österreichische Geschichte» által kiadott «Beiträge für neuere Geschichte» 1907. májusi füzetében nyomtatásban meg nem jelent akták alapján bebizonyítja, hogy Sealsfield Charles hivatkozva

Cottanál álnév alatt megjelent iratára: «Die Vereinigten Staaten von Nord-Amerika von C. Sidons, Bürger der Vereinigten Staaten. Stuttgart, 1826», akkori tartózkodási helyéről, Frankfurthból (1826 aug.—nov.) hasztalan bár, de arra törekedett, hogy Ausztria külügyi vezetőségével összeköttetésbe lépjen. Ausztria ügyvivője az angol udvarnál, báró Neumann, a ki akkor véletlenül Metternich herceg környezetében tartózkodott, bizatott meg az alkudozásokkal, a melyek úgylátszik egyedül a mindenható birodalmi kanczellár alapos gyanakodása miatt szenvedtek hajótörést. A legnagyobb szükségben élő író tehát az osztrák rendőrség meghitt jelöltje volt. E vállalkozásának sikertelensége iratta vele a föntemlített könyvet. E könyv német kiadásának fölfedezése, mint láttuk, Kertbeny írói rehabilitálását involválja.

Lássunk egy másik példát.

1842-ben egy kis füzet jelent meg, a mely osztrák írói körökben kinos feltűnést keltett és a melynek tartalma olyan vásári volt, mint a czime: «Österreichischer Parnass bestiegen von einem heruntergekommenen Antiquar. Freysing, bei Athanasius & Comp». Negyvenöt keskeny oldalon kilenczvenegy írótól szól meg a legszemélyesebb módon. Külsejüket kevéssé ajánlóan írja le, magánviszonyaikat esűf czélzásokkal leleplezi, műveiket többnyire széljegyzetekkel ellátva sorolja föl. Az irodalmi jellemzésnek ez a módja Ausztriában sem volt egészen új.

Ugyanilyen hirtelen odavetett képekkel már a hirhedt Gross-Hoffinger jellemezte a főváros hiresebb költőit. (Munkája: «Wien wie es ist, 1833.») Ugyanilyen eszközöket használt Seidlitz Gyula i. e. Jeiteles Ignác három évvel később «Die Poesie und Poeten Österreichs» című munkájában. De új volt a támadások alávalósága. E támadások féligazságokból merítették anyagukat és ezt sem irodalmi vita céljából, hanem hogy magánszemélyeket megsértsenek.

Vogel Nep. Jánosról pl. ezeket mondja: Goromba, durva külső, piszkos, elhanyagolt öltözet, durva mészáros-modor. Nagy bajusza van, lebuajokban kószál, kevéssé becsülik és sehol jó társaságban nem található. Meglehetősen epikai és lírikus talentum, nagyon termékeny, en gros-balladagyártó; az osztrák közönség meglehetősen ismeri és olvassa, minden évben litografáltatja magát; nőtlen.

Beck Károly: Kis, csinos, korán érett költő, több szakáll, mint erő. Erőltetett temperamentum, tagadhatatlan tehetség, csakhogy nagyon is erőltetett, azért jövőt nem ígér, dicséretekkel elkényeztetett, arrogáns; nőtlen, Lipcsében él.

Báró Hammer-Purgstall, sz. 1774 (gróf akar lenni). Éles kifejezésteljes arcz, sasorr, szórakozott, óriási emlékezőtehetség, kevesebb elme, cziklóp-öklökkel ír, a miből nem minden fog az utókorra maradni, valamennyi akadémia tagja, nagy képzettség, még nagyobb becsvágy, mindenfelől dicsérik, de ezzel sincs még megelegetve! Mint orientálista érdemtelen, mint historikus közepes, mint költő, türehetlen; leköszönt udvari tolmács és az örökös tartományok kiszabója és ezért ellenzékét csináló tudós; házas, kóbor egoista.

Valamivel jobban járnak Lenau és Mailáth. Az utóbbiról ezeket írja: Kicsiny, eleven, igazi magyar arcz, sokat rikácsol és nevet, lírikus, epikus és drámai költő, egykor historikus, mindenben közepes, nagy bajusza és nagy emlékezőtehetsége van, nagy a jószívúsége és kevés a jövedelme; valószínűleg nőtlen.

Lenau Miklós, szül. 1802. Kicsiny, szélesvállú magyar ember, haja fekete, szeme lángoló, fekete, bajusza meglehetősen nagy, nagyon visszavonultan él, egyszerű és szerény, nagyon kedves és előzékeny, arczkifejezése kissé melankólikus, liberális, misztikus a nélkül, hogy bevallaná, nagy lírikus talentum, egész Németországban elismerik, szeretik és tisztelik; nőtlen.

E csúf pamflet kiadója Hoffmann és Campe volt Hamburgban, a kik csak úgy, mint a könyvkereskedők Reclam és Wiegand Lipcsében (az utóbbi előbb Pozsonyban volt) különös előszere-tettel adtak ki vitázó iratokat az osztrák rendszer ellen. Az iro-dalomtörténet állandóan arra törekedett, hogy a szerzőt kiderítse találgatva és válogatva Seidlitz Gyula, Hirsch Rezső és Horn Uffo között. A szerző minden konok tagadása daczára nem volt más, mint a magát majd német nemzetinek, majd csehnek kiadó Trautenauban, 1817 május 18-án született és ugyanott 1860 május 23-án elhalt osztrák író: Horn Uffo Dániel. Azóta még annyit tudunk felőle, hogy munkájában egy különben ismeretlen Schmida nevű írónak segítette. Hogy minden nyomot eltörüljön, saját magát elég jellemzően ekképen karakterizálta: «Hosszú, atlétikus, durva vonások, modern frizura, mindenütt

észrevehetővé teszi magát, szenvedélyes mazurtánczos, tombol és dühöng az életben csak úgy, mint a költészetben, még forrásban levő költői természet, a melyből talán szép forma fog lerakódni, kevés föltalálás, gyors verscsináló, az érintkezésben kellemes, a mire büszke, sok a szerencséje, különösen az asszonyoknál; folyton színészkedik, gyakran idéz, zenei hallás nélkül énekel (borzasztóan), szeret sört inni, pajkos és cseh. Olykor büszke és elbizakodott. Virtusból perpatvarcsináló. Hamburgban él).

Érthető, mily örömet keltett volna irótársai között, ha saját idejében hurokra kerül. Ma e végre valahára sikerült leleplezésnek már csak irodalmi jelentősége van. És ez utóbbi jelentősége annyiban kiváló, a mennyiben kortársról van szó, ki — föltéve, hogy őszintén jellemez, a mit már azért is föltehetünk, mert ugyancsak bujkált, míg közel ötven évvel halála után leleplezték — kortársait könyörtelen szókimondással jellemzi és a ki valószínűleg azért akart névtelen maradni, hogy annál kiméletlenebbül és tiszteletlenebbül elmondhasson mindent, a mit kortársairól tud. Magyar vonatkozású (Mailáth, Lenau) jellemzése kétségtelenül találók. Az Anonymen-Lexikon fölfedezése után most már legalább annyit biztosan tudunk, hogy a könyv szerzője az az ember, ki irótársaival a legélénkebb érintkezésben állott és őket saját tapasztalásából alaposan ismerte. Az utálatos hangú pamflet ime a szerzők érdeméből az illető kor jellemrajzi forrásává lett.

1839-ben három névtelen könyv jelent meg. Az első: «*Leben und Thaten Emerich Thökoly's und seiner Streitgenossen. Ein historisches Drama von A. Z. Leipzig, 1839*». A könyvet Ausztriában megtiltották, mert Magyarország harcát a protestantizmus érdekében egyfelől és az udvari párt fortélyait másfelől elevenen ecsetelte. A szerzőt mindenfelé keresték, a kézirat után házkutatásokat tartottak, utóljára az igazi szerző anyjánál is.

A másodikat: «*Die heilige Dorothea. Dichtung und Wahrheit aus dem Kirchenleben in Ungarn. Leipzig, 1839*» a könyv czime által megtévesztett osztrák cenzura eleinte zavartalan hagyta, hogy utóbb annál erőlyesebben konfiskálja.

A harmadik könyv miatt: «*Über Erziehung und Unterricht in Ungarn in Briefen an den Grafen Stefan Széchenyi, Leipzig,*

1839», Wiegand K. Frigyes könyvkereskedőt keményen vallatóra fogták, nevezze meg a könyv szerzőjét. Wiegand vonakodott és kivándorlással fenyegetődött. Mikor József nádor előtt tévesen mást neveztek meg, mint a könyv szerzőjét, a főherceg ezt választotta fia nevelőjéül.

E három könyv szerzője az 1791 június 14-én Pozsonyban született és 1850 május 2-án ugyanott elhalt evangel.-liceumi tanár, a pozsonyi kerület tanfelügyelője az ismert historikus és író Schröer Tóbiás Godfried, a kinek Öser Christian név alatt megjelent tankönyveiből a női fiataltság napjainkig bölcsességét merítette. Az «Ungars» és «Ungarn» cím alatt felsorolt könyvek közül csak egyet-kettőt említünk meg: «Der Ungar an die Ungarn, Wien, 1796». Szerzője: Birkenstock Menyhért. «Ein Ungar beim Tode seiner Königin an sein Vaterland. Wien, 1780». Szerzője: Schmidt H. A. «Ungaria semper libera, suique Juris et nunquam... obnoxia. Viennae, 1764». Szerzője: Benczur József. «Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen für Österreich's Zukunft... Leipzig, 1845». Szerzője a neves politikus és publiczista Schuselka Ferencz. «Ungarn, das Reich, Land und Volk, wie es ist. Leipzig. 1833». Szerzője a főntemlített hirhedt röpirat-gyártó Gross-Hoffinger Antal János.

Néhány évvel ezelőtt nagy megbotránkozást keltett és a válasziratoknak egész áradatát okozta egy nagyon fiatal hölgy Vera név alatt megjelent «Eine für Viele» című könyve. A hölgy neve Betty Kris, ki azóta minden emancipációja daczára maga is — boldog házasságban él. A női emancipáció kérdése, úgylátszik, már száz esztendővel ezelőtt is ugyancsak virágzott. Erről tanuskodik legalább az Anonymen-lexikon meglehetősen gazdag «Elisa» című rovata. Csak egy példát említsünk: «Elisa, das Weib wie es sein sollte allen deutschen Mädchen und Weibern gewidmet. Leipzig, 1795» hat kiadást ért és több ellenirata volt. Szerzője: Wilhelmine Caroline Wobeser von Rebeux.

Ime, mennyi művelődéstörténeti kérdést ölel föl a névtelen irodalom, mennyi történeti és irodalomtörténeti forrást tartalmaz, melyeknek értékét eddig az a körülmény tette kétségessé, hogy nem vállalt értük felelősséget senki. Most, miután tudjuk, kik a könyvek szerzői, magunk ítélhetünk értékükről.

De még kuriózumokban sem szükölködik könyvünk. Ilyenek:

«Abhandlung von der vortrefflichen Natureigenschaft und Wirkung des ungarischen Weins. Wien, 1802.» Szerzője: Rumpelt, György Lajos.

«Zeitgemässe Abhandlung über das Pferdeschlachten aus dem Jahre 1818 (!) Kempten.» Szerzője: Kreutzer M.

«Das Buch ohne Titel in Versen. Scherzfeld (= Hamburg), 1765.» Szerzője a hírhedt skribler Kritzingen Frigyes Adolf.

«Was ist die Schwiegermutter? O. O. 1782.» Szerzője: Rosenbusch, Antal Vilmos.

«Vom Hosenteufel. Frankfurt a. O. 1556.» Szerzője: Musculus (= Mensel), András.

Végül említsünk meg egy könyvet, melynek — semmi czime sincsen. 1746-ban jelent meg. (A legrégebb cím nélküli könyv.) Szerzői az id. Schlegel, János Illés és János Adolf.

Az Anonymen-Lexikon nagyszámú német- és latinnyelvű magyarországi könyvet tartalmaz, sőt tudomásom szerint a szerzők különös tekintettel voltak a magyarországi könyvekre és pedig e könyvek osztrák vonatkozásai miatt. Épen azért beszerzése minden hungarikák gyűjtésére berendezett könyvtár mulhatatlan kötelessége.